

УДК 72.01

д-р арх., професор М.В. Бевз,
Національний університет “Львівська політехніка”

ДО ПРОБЛЕМИ ЛАНДШАФТНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МУЗЕЄФІКАЦІЇ ПОЛІВ ВИЗНАЧНИХ ІСТОРИЧНИХ БИТВ

На вибраних закордонних прикладах проаналізовано принципи ландшафтно-функціональної організації і музеєфікації полів битв; виявлено два основних види заповідників або історичних парків, які утворюються у місцях історичних битв: монументально-меморіального характеру та консерваційного ландшафтно-історичного характеру.

Ключові слова: поля битв, ландшафтно-функціональна організація території, музеєфікація.

Актуальність дослідження. Поля визначних історичних битв в багатьох країнах є місцями, які найчастіше охороняються як пам'ятки історії чи археології. Проте саме по собі взяття місця битви під охорону часто не є достатнім для його презентації відвідувачам. Як правило заходи з взяття на облік та охорони супроводжуються роботами з візуального виявлення архітектурно-ландшафтних чи археологічних елементів поля битви. При цьому принагідно виникає завдання доцільної ландшафтно-планувальної організації території поля битви, методів експозиції автентичних елементів, опорядження меморіальних зон, належної організації туристичного руху та ін. Подібне завдання довелося вирішувати при нашій роботі з розроблення концепції збереження та музеєфікації поля Зборівської битви 1649 р. на Тернопільщині [1]. Територія давнього поля битви тут локалізована у передміській зоні і частково вже забудована, але сліди земляних польових фортифікацій нам вдалося виявити у кількох місцях. У місті вже віддавна діє музей у якому представлені матеріали про події 1649 року, але як представити для численних відвідувачів саме поле битви? Ця проблема спонукала нас до вивчення аналогів та пошуку методів представлення подій далекого минулого на місцевості.

Традиція увіковічення визначних битв має давню історію. Ще у давньоримські часи на честь перемоги у війні з супротивником сторона-переможець споруджувала величну будівлю чи споруду (тріумфальну арку, колону, пам'ятник, храм і т.п.). Ця традиція пов'язана ще й з тим, що у минулому, як правило, доля війни, відносин між країнами, вирішувалася часто у одній генеральній битві. Самі поля історичних битв на початку не були об'єктами спеціальної уваги та охорони. Щойно у XIX ст. розпочинаються роботи з дослідження та меморіалізації таких об'єктів. Дотепер нагромадився

значний досвід їх облаштування та опорядження, апробовано різні форми їх охорони, збереження та експозиції. Території колишніх битв, як правило, отримують спеціальний правовий статус - їх оголошують визначним місцем, пам'яткою історії, пам'яткою археології. З організаційного погляду їх можуть облаштовувати і охороняти, створюючи історичний парк, історико-культурний заповідник або, надаючи цій території спеціального статусу – заповідної території, охоронюваного ландшафту та ін.

Першими почали включати до реєстрів пам'яток поля історичних битв у Сполучених Штатах Америки. На сьогодні в реєстрі історико-культурної спадщини тут числиться кілька десятків місць, де відбувалися історичні битви. Методи облаштування полів битв у США дуже різноманітні - від найпростішого ознакування події монументом чи пам'ятником та впорядкування ландшафтне території до створення відтворених оборонних об'єктів (фортів, ліній оборонних і т.п.) чи будівель. Нижче ми подаємо кілька американських прикладів організації парків та заповідників у місцях історичних битв.

В Україні поки-що існують два відомі заповідники, утворені у місці битв - це поле Берестецької битви 1651 р.(музей -заповідник) та поле Полтавської битви 1709 р. (теж музей -заповідник). При організації цих заповідників ще на початку ХХ ст. більша увага була спрямована на формування музеїв та наповнення їх ідеологічно вивіреною експозицією, а не на відтворення реальної архітектури поля битви та об'єктів з нею пов'язаних.

Уже в наш час в Україні створено декілька історико-культурних заповідників, які за своїм профілем пов'язані з об'єктами козацької історії та Гетьманщини. Це історико-культурні заповідники на острові Хортиця, у м. Батурині, у м. Глухові та ін. Проте у місці найуспішнішої переможної битви козацьких військ з часів визвольної війни 17 ст. – у Зборові на Тернопільщині, дотепер не було проведено належних заходів з меморілізації цього визначного місця. Лише в останні роки за участю спеціалістів кафедри реставрації НУЛП та з ініціативи місцевої влади розпочалися роботи з організації тут історико-культурного заповідника. Оскільки у Зборові поле битви 1649 року не збережене у формі цілісного, вільного від забудови територіального комплексу, а є частково забудованою міською та передміською територією з дуже різними формами використання, то виникла проблема як у такій ситуації музеєфікувати та облаштувати такий специфічний об'єкт.

За мету роботи було поставлено завдання – провести аналіз закордонного досвіду збереження, охорони та облаштування полів історичних битв та опрацювати рекомендації з організації функціонально-просторової структури таких об'єктів в Україні.

Виклад основного змісту дослідження. З європейських прикладів заслуговують на увагу кілька полів битв влаштованих ще на початку ХХ ст. у пам'ять про найзначніші битви що змінили хід європейської історії. Серед них у першу чергу варто звернути увагу на об'єкти у сусідній Польщі та об'єкти Великобританії.

У світовій практиці збереження історичних полів битв маємо сотні прикладів організації їх у формі музеїв-заповідників. Вибираючи таку форму їх охорони, ставлять за мету максимально зберегти від втручання цінний історичний ландшафт, музеєфікувати залишки битв та за допомогою найрізноманітніших засобів розкрити для відвідувачів перебіг колишніх військових подій. Як правило такі заповідники покликані взяти під охорону всю територію колишнього поля битви, яка може сягати навіть кількох квадратних кілометрів. Доглянутий і впорядкований ландшафт такого заповідника часто відзначають та доповнюють, встановлюючи монументальні об'єкти, експонуючи зброю та бойові машини та ін. Для відзнакування та передання інформації про колишні події застосовують монументальні твори, відтворення оборонних та інших об'єктів, експозицію знайдених археологічних артефактів та інші засоби.

Особливо популярні такі заповідники у Сполучених Штатах Америки та в Західній Європі. За даними нашого аналізу при формуванні такого виду заповідників можна простежити два найбільш поширені типи їх функціонально-просторової організації:

А) *заповідники монументально-меморіального характеру*, які влаштовують на місці давнього поля бою, зберігаючи максимально недоторканим його ландшафт, але встановлюючи у відповідних місцях нові монументальні об'єкти, пам'ятники, знаки, символи або експонуючи *in situ* залишки давніх укріплень, зброю, бойові машини та ін. - для ознакування та передання інформації про історичні події. Часто такі заповідники мають спеціально зведені будівлі музеїв, пропам'ятних храмів, монументів у місцях захоронень. Одними з найбільш відомих прикладів заповідників такого типу є «Поле Грюнвальдської битви» у Польщі, чи музейний комплекс під Берестечком. До цього типу можемо віднести й заповідник «Поле Полтавської битви».

Б) *заповідники консерваційного ландшафтно-історичного характеру*, які влаштовують на місці давнього поля битви, максимально консервуючи, зберігаючи недоторканим ландшафт, музеєфікуючи його як автентичне історичне визначне місце та зрідка відтворюючи «архітектуру» окремих фортифікаційних споруд, які зводилися для бойових дій чи інші важливі історичні елементи (якщо дослідженнями стверджено їх автентизм). По суті

створюється ландшафтно-історичний парк. При цьому на місці битви не споруджують монументів, але стараються максимально зберегти та виявити «сліди битви», використовуючи їх як репери для створення екскурсійних трас, у тому числі з використанням аудіовізуальних, медійних та інших сучасних технічних засобів для реконструкцій подій битви. Прикладом такого музею-заповідника є поле битви під Каллоден (Culloden) в Шотландії або низка історичних парків у США. Проаналізуємо ці два напрямки облаштування заповідників дещо детальніше.

А) заповідники монументально-меморіального характеру. Цей тип заповідника найповніше можна представити на прикладі пам'ятки історії - ансамблю «Поле Грюнвальдської битви» у Польщі. Територія «поля» була оголошена «пам'яткою історії» (це найвища форма охорони у Польщі) наказом польського президента від 17 вересня 2010 [2], хоча під державною охороною об'єкт перебуває після Другої Світової війни, а його комплексне облаштування було виконане у 1960-му та у пізніших роках. Основна меморіальна частина комплексу та музей були зведені у 1960 році за проектом архітекторів Єжи Бандури та Вітольда Ценцкевіча за результатами конкурсного відбору [3] в ознаменування 550-річчя битви. Музей битви під Грюнвальдом є підрозділом регіонального музею Вармії і Мазур і входить в Європейську мережу музеїв полів битв [4]. З 1984 року територія поля битви внесена до реєстру охоронюваних пам'яток (51,75 га – іл. 1) [7].

Поле битви у Грюнвальді облаштовано в пам'ять про одну з найбільших середньовічних битв в історії Польщі та Європи, що відбулася 15 липня 1410. Біля Грюнвальда зійшлися у битві Тевтонський орден (близько 27 тис.) під керівництвом Ульріха фон Юнгінгена та об'єднані сили Польщі, Литви, руські та чеські війська (близько 39 тис.) під керівництвом Владислава Ягайла і Вітовта (дані Стівена Тернбулла [3]). Битва завершилась перемогою для поляків та їх союзників. У цій битві загинув великий магістр ордену Ульріх фон Юнгінген, як також і велике число учасників з боку Тевтонського ордену. Вважається, що перемога союзницьких військ у Грюнвальдській битві підірвала військову могутність Тевтонського ордену і припинила експансію німецьких рицарів на схід. Перемога під Грюнвальдом мала символічний вимір і вона стала подією національного значення, дуже міцно закріпленою в свідомості багатьох поколінь поляків [5].

Щороку в річницю битви (15 липня) проводиться великомасштабне інсценування Грюнвальдської битви. Для участі в театралізованому бою або щоб побачити його зблизька щороку на полях під Грюнвальдом збираються тисячі любителів лицарства [5]. Протягом сотень років, поле було також місцем паломництва за рахунок чудотворного образу Божої Матері, розміщеного в

каплиці, яка була побудована невдовзі після битви. Об'єкт був зруйнований пруською владою у XVIII столітті, яка побоювалась паломництва сюди поляків. На початку XX століття на цьому місці зведено пам'ятник на честь великого магістра Ульріха фон Юнгінгена. Після Другої світової війни (1958-1960 рр.) руїни каплиці були вивчені археологами і законсервовані та пристосовані для огляду відвідувачів (іл. 7) [3].

Ландшафт поля битви, який маємо сьогодні, безсумнівно, є зміненим у порівнянні до того яким він був на початку XV ст. На підставі попередніх досліджень територія поля битви була виокремлена як заповідна у 1960 році, вилучаючи з земель сільськогосподарського призначення і передаючи під опіку музею (іл. 1, 2). Після цього почалися роботи з облаштування поля битви. Музеєфікований ансамбль поля Грюнвальдської битви включає в себе декілька об'єктів – старих, які залишились з часів битви, а також нових, споруджених на честь перемоги. Найважливішими з них є пам'ятник і композиція з металевих стовпів, які видно з відстані в кілька кілометрів, і які розташовані на найвищому пункті місцевості (т.зв. гора Перемоги – іл. 3, 6). Пам'ятник складається з двох гранітних блоків, висотою 10 метрів, з вирізьбленими профілями середньовічних воїнів датами: 15 липня 1410 р. і 15 липня 1960 року. Поряд з пам'ятником було зведено 30-метрову композицію з металевими щоглами та вимпелами із знаками, що символізують польські та литовські військові прапори. Композиція символізує перемогу, здобуту над ворогом об'єднаними силами слов'ян. Поруч з пам'ятником знаходиться будівля музею «Битва під Грюнвальдом», в якому експонуються знахідки, зброя, військові атрибути, отримані в ході археологічних досліджень території. Приміщення музею влаштовані під амфітеатром, тому будівля має лише один монументальний фасад складений з однакових за розмірами блоків граніту з просвітами (іл. 4).

Головним елементом ансамблю є меморіальний амфітеатр на горі Перемоги. Його частиною є своєрідний макет - наочне представлення розташування воюючих армій перед битвою. Його арена виконана у вигляді кругової моделі з колотих блоків граніту, а інші елементи – поселення, дороги, ріка, полки двох армій, показані вирізьбленими в різноколірному камені, позначаючи як були локалізовані війська і полки, відстань між ними перед початком битви (іл. 3). Позначено можливі зони військових таборів і міст: Грюнвальд, Лодвігово і Стебарк. Під амфітеатром знаходиться невеликий музей, зал, і крихітний кінотеатр. Прямуючи широкою алеєю від автостоянки до гори Перемоги, потрапляємо до т.зв. “обеліска” - безформні брили якого, складені з сотень каменів взятих з п'єдесталу колишнього монументу-пам'ятника Грюнвальду з 1910 року, який стояв у Кракові. Він був знищений

фашистами в 1939 році. Врятовані камені, перенесені на поле під Грюнвальдом символічно передають ідею "Свідчення про вічне поклоніння минулому країни", і у символічній формі реалізують концепцію автора цієї ідеї збереження пам'яті, Ігнація Падеревського, який запропонував перенести рештки знищеного пам'ятника з Кракова на поле бою (іл. 5) [7, 8].

Як показують наведені дані музей заповідник у Грюнвальді сформований новими об'єктами меморіального характеру за дуже продуманими композиційною та функціональною схемами. Саме поле битви є тут лише простим фоном для цих новостворених об'єктів. Крім фундаментів каплиці на полі битви немає інших автентичних об'єктів. Матеріальні свідчення перебігу битви та археологічні знахідки уміщено у музеї.

Б) заповідники консерваційного ландшафтно-історичного характеру.

Одним з найцікавіших заповідників такого виду є, на наш погляд, заповідник та музей поля битви у місцевості *Каллоден в Шотландії*.

Тут в середині XVIII ст. сталася кровопролитна битва за володіння королівським троні Британії між двома арміями, які представляли Ганверіанську династію (Hanoverians) та родину Стюартів (Stuart). На території Шотландії відбулося не так багато воєн, тому ця Європейська війна, що прибула в Шотландію - розділяючи сім'ї і встановлюючи одних громадян проти інших, залишала помітний слід у пам'яті багатьох наступних поколінь. Сьогодні поле битви внесено до переліку пам'яток державного значення [8]. Для висвітлення історії битви, проведення освітніх заходів та експонування історичних артефактів збудовано нову будівлю музею. Зі створенням тут нового музею (з центром для відвідувачів і низкою виставкових залів) відкрилися нові можливості для показу та висвітлення всіх обставини війни 1746 р. за британську корону.

Головними функціональними елементами заповідника "Поле битви під Culloden" є нова велика музейна будівля (ідеально вписана у ландшафт, іл. 8) та поле битви, що становить відкритий природний ландшафт помережаний зрідка смугами лісу та струмками та болотами.

Основними елементами *музейного комплексу* в Каллоден є:

А) Постійна виставка: показує хід та істинний характер війни, розкриває хто був залучений у битву. Має форму нової діалогової виставки. Головний розрахунок експозиції такий – щоб показати, наблизити події для сучасників та поступово висвітлити всі сторони битви аж до зв'язків із сучасним живим життям.

Б) Бойовий імерсійний фільм: Перегляд відбувається у спеціальній залі музею. Фільм створює спеціальний ефект ніби глядач перебуває серед подій битви, мовби знаходиться в центрі дії. Перегляд короткого бойового

імерсійного театру дуже емоційно впливає на відвідувачів. Панорамне зображення фільму заставляє глядачів переживати жахіття битви.

В) Огляд панорами поля битви з високої платформи музею: Можна збагнути і оцінити істинний масштаб битви, лише коли відвідати спеціально влаштований високий майданчик на даху музейної будівлі. З цієї платформи є змога побачити повністю всі ділянки колишнього поля бою.

Г) Бойовий стіл: В музеї виконано спеціальну модель (макет) – т.зв. «бойовий стіл». Він дозволяє показати наглядно перебіг бою з виду птаха, розкриває топографію місцевості, схеми бойових позицій, тактики двох противників, дає розуміти, як вони пробували досягти переможного результату. Модель показує рух противників в прискореному часовому проміжку і в дещо художній формі, але дуже допомагає глядачеві візуалізувати послідовність подій. Така візуалізація битви пропонується відвідувачам на основі використання найостанніших досягнень графічної комп'ютерної технології [9].

Основними елементами «Поля битви» в Каллоден є:

А) Історичний ландшафт - колишнє поле битви не зайняте сільськогосподарськими угіддями, а становить натуральний ландшафт з прокладеними пішохідними доріжками (з натуральних матеріалів), луками, лісом, болотами (іл. 9). Можна обійти поле битви за спеціальними маршрутами, які прокладені та відновлені недавно. Такий прохід дає можливість відчувати протистояння, яке сталося у фатальний день 1746 р. Модернізовані пішохідні доріжки виконано у відповідності до потреб сімей з дитячими візками і також даючи необхідність доступу всім категоріям відвідувачів. При відвідуванні можна скористатися спеціальною планшеткою-путівником, яка має gps-орієнтацію.

Б) Цей спеціальний “Culloden Путівник” створений для виконання ролі гіда при самостійному пішохідному русі полем битви. Застосування планшетки-путівника дає дійсно унікальні можливості пізнати поле битви, ведучи і затагуючи відвідувача в деталізовану до подробиць історію цього важливого дня. Відвідувач має змогу побувати у всіх місцях битви. В кожному пункті можна виявити розташування сил і обставини перебігу протистояння, оглянути матеріали, що ілюструють хід поединку. “Culloden Путівник” – прилад з особливим письмовим супроводом, звуком і підтримуючими фото та графічними ілюстраціями і відео. Путівник за допомогою портативного комп'ютера запускається і працює в автоматичному режимі. Користуючись комп'ютеризованим путівником, відвідувач має можливість досліджувати поле битви Culloden у власному темпі і за вибраною на власний розсуд схемою [9].

В) Спеціально облаштовані пункти - екскурсійні місця. Їх є три. Це сам музей, місце кінцевої фази битви і т.зв. «археологічне місце». GPS-налаштовані

електронні пункти забезпечують зв'язок з реальними археологічними свідоцтвами, артефактами і тому створюють можливість відчутти реальні події на полі бою, дають можливість відтворити різні ефекти пов'язані з битвою [9].

Цікавою є форма просвітницької і наукової діяльності музею-заповідника. В 2008 р. музей розпочав унікальну ініціативу через інтернет-гру виявити учасників битви 1746 р. Для участі потрібно зареєструватися і на підставі даних з власного родового дерева спробувати ідентифікувати можливу участь у битві своїх давніх родичів на боці тої чи іншої воюючої сторони. Ця ініціатива музею вважається значним досягненням у сфері нових культурних атракціонів. Вона притягнула вже сотні “гравців” і висвітлила не лише імена учасників битви, але й допомогла знайти сотні реліквій пов'язаних з битвою [10]. Для популяризації ініціативи залучено телебачення та встановлено спеціальні нагороди. По суті запущено “міжнародний пошук», щоб знайти молодь, чиї предки боролися з обох боків у битві під Culloden в 1746 р. Така діяльність реалізується завдяки тому, що при музеї створено спеціальний центр, який користується сучасною технологією. Він почав функціонувати в грудні 2007 і офіційні звіти подає на річниці битви в квітні. Інструкції для учасників проекту викладені на веб-сторінці (www.nts.org.uk/Culloden), у тому числі інструкції для будь-кого, хто хоче дослідити своє родовідне дерево. Будь-хто з школярів, хто захотів би взяти участь в змаганні повинен послати своє родовідне дерево електронною поштою або звичайною поштою до центру для співпраці з групою експертів [10].

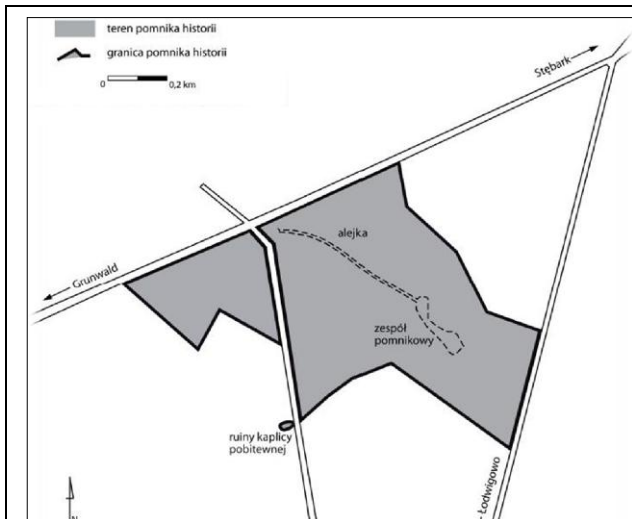
Іншим прикладом заповідника консерваційного ландшафтно-історичного характеру можна навести *Державний історичний парк «Поле битви Blue Licks»*, розміщений в штаті Кентукі у США. Поселення Блу Лікс (Blue Licks) відоме в історії, як місцевість з соляними джерелами. Багато жителів півдня у 19-му столітті прибували сюди, шукаючи терапевтичного омолодження в термальних водах. Проте сьогодні Blue Licks широко відоме, як місцеположення останньої битви Револьюційної Війни в штаті Кентуккі. У 1782, ополчення жителів Кентуккі залучивши індіанців перемогли британських солдатів біля тутешньої річки Licking River. Переважаючи кількісно, ополчення Кентуккі тим не менше понесло тут великі втрати [14].

В заповіднику відкрито музей, який дозволяє дізнатися більше про всю історію державного історичного парку «Blue Licks». Особливістю парку-заповідника є те, що він функціонує у спеціальний спосіб, поєднуючи просвітницько-екскурсійну роботу про поле битви із організацією зон активного відпочинку і туризму (іл. 10). Тобто заповідник надає серію послуг, які дозволяють мати кошти на утримання персоналу, проведення досліджень та розвиток матеріально-технічної бази. Крім пізнання історії та відвідин музею і поля битви, для відвідувачів пропонують – цілодобову рибну ловлю, піший

туризм, плавання, велосипедні маршрути і їх сервіс, місця пікніків і кав'ярні та ресторани, кемпінг, зимовий спорт та ін. В оригінальний спосіб тут влаштовано палатковий табір, який імітує армійський табір з 51 намету часів війни за незалежність. Його як належить обладнано також необхідною інфраструктурою зв'язком, сміттєприбиранням і центральним обслуговуванням, що включає будівлі з душовими кабінами і туалетами. Планується, що система обслуговування відвідувачів функціонуватиме круглодобово. Для відвідувачів парку, що приїждять до Blue Licks на кілька днів, передбачено два котеджі [11].

Подібним функціональним чином облаштовано також інше поле битви у США - Perryville Battlefield. Правовий статус об'єкту - Державний історичний парк. Його влаштовано у місці битви, що відбулася у жовтні 1862 р. Територія біля поселення Перривіл стала місцем, де відбулася найбільш руйнівна битва Громадянської Війни в штаті Кентуккі. На полі битви залишилося більш ніж 7,000 вбитих, поранених або зниклих без вісти. Музей, розміщений в парку, висвітлює події історичної битви, яка була останньою спробою військ Півдня заволодіти територією Кентуккі [12]. В музеї представлено бойові експонати, інформацію з показом перебігу Громадянської Війни, карту подій битви. На вебсторінці розміщено повний опис і реконструкції характеру битви. Ця інформація та путівники дозволяють здійснити відвідувачеві самонавідний похід по полю битви, інтерпретуючи бойові події (іл. 11,12). Інтернет-мережа та вебсторінка доступні в будь-якому місці парку, тому відвідувач може дістати повноцінну інформацію про події що відбувалися у кожному місці (маючи відповідні технічні можливості). Крім того екскурсії по парку ведуть гідни вбрані у строї з 1860 років.

Крім пізнання історії та відвідин музею і поля битви, для відвідувачів пропонують - піший туризм слідами битви: 10 миль самонавідних стежок слідами боїв; участь в пікніку; ігровий майданчик; притулок біля місця пікніка з убиральнями; відпочинкові місця зі столами і грилі. Функціонує магазин сувенірів та подарунків: можна придбати вироби ремесла штату Кентуккі, сувеніри і велике зібрання книг про Громадянську Війну. В парку встановлено кілька пам'ятників, у тому числі пам'ятники від урядів кількох держав. Пам'ятник від уряду США був зведений в 1902. Пам'ятник Об'єднання піднявся в 1931 р. Щороку у жовтні відбувається святкування битви під Perryville. Театралізоване дійство імітує хід битви та окремі визначальні сюжети. Тут можна побачити справжнє озброєння, одяг з часів битви, інструменти, речі та ін. Реконструюються військові табори, проводяться демонстрації дій піхоти, артилерії, кінноти часів громадянської війни [13].

Іл. 1. Схема меж заповідної частини (пам'ятки історії) поля битви під Грюнвальдом [2].

Іл. 2. Аеросвітлина заповідної частини (пам'ятки історії) - поля битви під Грюнвальдом; світлина з архіву Національного Інституту Спадщини [7].

Іл. 3. Світлина кам'яної моделі з показом розташування армій на полі битви під Грюнвальдом [7].

Іл. 4. Світлина фасаду музею (влаштованого під амфітеатром) на полі битви під Грюнвальдом [7].

Іл. 5. “Обеліск”, складений з каменів пам'ятника 1910 р. Грюнвальдої битви, який стояв у Кракові [4].

Іл. 6. Загальний вигляд меморіальної частини поля битви під Грюнвальдом з амфітеатром, макетом, щоглами-символами [7].

Іл. 7. Законсервовані залишки стін каплиці Пресвятої Діви Марії [7].

Іл. 8. Будівля нового музею і центру відвідувачів в заповіднику поля битви під Каллоден, Шотландія (світлина з архіву NTS [9]).

Іл. 9. Охоронюваний традиційний пейзаж та природний характер місцевості на полі битви під Каллоден (світлина з архіву NTS [9]).

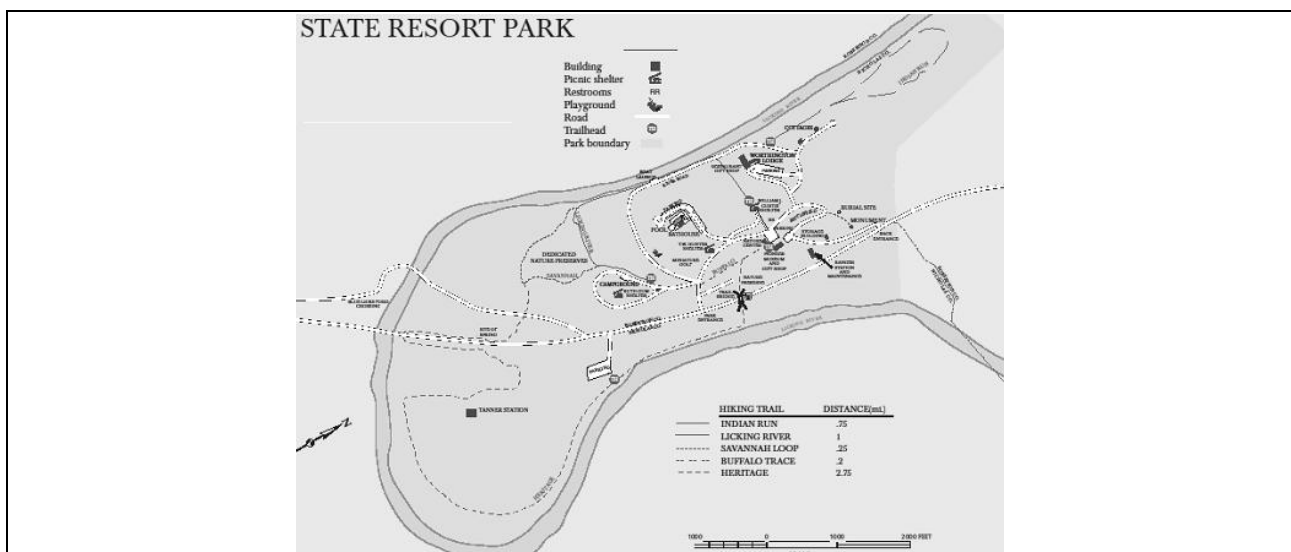

Рис. 10. Схема державного історичного парку «Поле битви Blue Licks», Кентуккі, США. Державний парк - Поле битви "Blue Licks Battlefield". 1 – будівлі, 2 – монументи, 3 – місця для пікніків, 4 – ресторани і кав'ярні, 5 – ігрові майданчики, 6 – стоянки для трейлерів, 7 – паркові дороги, 8 – спеціальні маршрути і екскурсійні стежки, 9 – межа території парку.

Висновки:

1. Взяття під охорону, музеєфікація та спеціальна функціонально-планувальна організація територій, де відбувалися в минулому визначні історичні битви – поширене явище в закордонній пам'яткоохоронній діяльності. Є країни де практика та досвід охорони таких об'єктів сягає більше ніж ста років.
2. Спостерігаються дві найбільш поширені форми функціонально-просторової організації полів битв: а) як меморіально-музейні комплекси для увіковічення події з монументальними об'єктами; б) як законсервований історичний ландшафт місця битви (історичний парк) з включеними необхідними об'єктами для просвітницької та музейної роботи.
3. Виявлено дві найбільш поширені форми організаційної структури полів битв: а) у формі історико-культурних заповідників; б) у формі історичних парків державного або регіонального характеру.
4. В останні роки більшою популярністю за кордоном користується форма створення спеціального історичного парку, коли організовується музейний центр, а територія поля битви зберігається недоторканою проводячи лише необхідні ландшафтно-консерваційні заходи, та реставруючи або консервуючи збережені залишки фортифікацій.
5. Територія таких заповідників визначається на науковій основі за результатами глибоких досліджень самої битви комплексними методами. У залежності від історичного об'єкту величина території взятої під охорону може становити від кількох гектарів до десятка або більше кілометрів квадратних. Як правило виділяється одна цілісна територія заповідника чи парку.

6. Такі заповідники чи парки стають центрами наукової, просвітницької, навчальної роботи та поєднують свою роботу із послугами з туризму, спорту, відпочинку, організують фестивалі, спеціальні історичні акції, ігри та святкування та ін. Територія заповідника ретельно спланована і включає пізнавальні маршрути, зони історичних реконструкцій, музейні та обслуговуючі об'єкти, рекреаційні зони різного типу.
7. Створені в Україні заповідники в Берестечку та Полтаві можна віднести до першого типу - меморіально-музейні комплекси для увіковічення події. Їх визначена територія не відповідає достовірно території битви і не охоплює її повністю, але вибрана у певному прив'язанні до неї, створюючи меморіальні комплекси та пам'ятники, присвячені події.
8. Новостворювані в Україні історико-культурні заповідники пов'язані з визвольними змаганнями, у тому числі заповідник «Поле Зборівської битви 1649 р.» можна рекомендувати організувати за взірцем другого функціонально-просторового типу – як історичний ландшафт місця битви зі збереженими і законсервованими або реставрованими залишками автентичних укріплень з включеними необхідними об'єктами для просвітницької, музейної та туристичної діяльності.
9. При Зборівському заповіднику можна рекомендувати створити Центр досліджень полів битв в Україні. Для його започаткування доцільно провести робочий семінар за участю представників діючих заповідників у Берестечку та Полтаві, створюваного заповідника у Зборові, науковців, які займалися дослідженням або проектуванням облаштування полів історичних битв з Національного університету «Львівська політехніка»; з Полтавського технічного університету (проф. В.Вадимов, проф. В.Шулик), з Київського національного університету будівництва і архітектури (кафедра дизайну архітектурного середовища, проф. В.Тимохін), з Інституту археології АН, від фундації ім. Фулбрайта в Україні (др. М.Стахів) та спеціалістів з інших організацій. Такий центр мав би поступово стати членом ІСОМАМ (Міжнародний комітет музеїв зброї і військової історії – що є філією Міжнародного комітету ІСОМ (Міжнародна рада музеїв)). Одним із першочергових завдань центру можна було б рекомендувати створити низку фільмів про історичні битви, які відбувалися в Україні, а також провести роботи з інвентаризації всіх полів битв, розробити сучасні методики їх функціонально-просторової організації і музеєфікації.

Література:

1. Обґрунтування утворення історико-культурного заповідника «Поле Зборівської битви 1649 р.» та концепція функціонально-планувальної

організації його території. М.Бевз, В.Чорновус, А.Мандзій та ін. Архів НДЛ-104. Національний університет «Львівська політехніка», 2012. – Інв. № 7012. – 48 с.

2. <http://www.muzeum.olsztyn.pl/grunwald-pole-bitwy-uznany-za-pomnik-historii,309>.
3. <http://mazury.info.pl/atraccje/grunwald/>.
4. <http://www.museo.pl/content/view/1320/461/>.
5. <http://www.museo.pl/content/view/646/109/>.
6. http://uk.wikipedia.org/wiki/Грюнвальдська_битва.
7. <http://www.nid.pl/idm,1208.grunwald-pole-bitwy.html>.
8. Colin MacConnachie. Scotland in Trust. Autumn/Winter. - 2007.
9. www.nts.org.uk/Culloden.
10. www.nts.org.uk/Culloden/Dissertations.
11. <http://parks.ky.gov!/userfiles/aParkBrochures/Maps/BlueLicksBattlefield.pdf>
12. www.perryville.org/
13. http://www.perryvillebattlefield.org/html/battlefield_map.html
14. www.parks.ky.gov

Аннотация

В статье на избранных зарубежных примерах проанализированы принципы ландшафтно-функциональной организации и музеефикации полей исторических битв; выявлено два основных вида заповедников или исторических парков, которые создаются в местах исторических битв: монументально-мемориального характера и консервационно ландшафтно-исторического характера.

Ключевые слова: поля битв, ландшафтно-функциональная организация территории.

Annotation

In the article the principles of landscape functional organization and muzeumification of historical battlefields are analyzing on the elected examples; found two basic types of preserves or historical parks, which appear in the places of historical battles: monumentally memorial character and conservation landscape historically character.

Keywords: battlefields, landscape functional organization of territory.